

du 11/6/92

Látogatás a budapesti Francia Intézetben

A budapesti kulturális élet nagy eseménye volt május végén az új Francia Intézet megnyitása. Azóta igen gazdag program várja az érdeklődőket. A legnagyobb izgalmat, érthetően, Peter Brook, Jean-Claud Carrière és munkatársaik érkezése váltotta ki. Láthatjuk az elmúlt három év legsikeresebb, Magyarországon eddig még nem vetített César-díjas francia filmjeit, kiállítások, koncertek, konferenciák követik egymást. Alábbi összeállításunkban ezekből adunk ízelítőt. Egy hét múlva ismertetjük részletesen a filmfesztivált, amely még zajlik, és amelynek csúcspontja a Mahábhárita bemutatása volt, később pedig azt a kétnapos konferenciát, amelyet 19-20-án rendeznek meg neves francia és magyar szakemberek részvételével a kortárs képzőművészeti alkotásról és finanszírozásának módjairól.

Kortárs bútorok A VIA-csoport kiállítása

Boubat, Brassai, Cartier-Bresson, Kertész Párisról készült fotói és néhány érdekes bútor fogadja a látogatót a budapesti Francia Intézet előcsarnokában. Bár az első kiállítás szűkebb keretben csak kevés darabot sorakoztat fel, a választás jelzi a tárgy kultúra, a berendezés nagy megbecsülését. Nemcsak a designkedvelők számára öröm, hanem a szervezés új lehetőségeire is példaként szolgál. A tervező-kivitelező-kereskedő kapcsolat kialakításának sikeresen működő formáját mutatja be.

Ez a ritkán megszülető harmonikus kapcsolatot az 1979-ben létrejött VIA (Valorisation de l'ameublement) csoportnak köszönhető. A bútorművészet új útjainak érvényesítése elnevezés egyben a társulás célját is jelenti. Olyan rendszert dolgoztak ki, mely több lépcsőben segíti a tervezők munkáját és megismertetését az iparral. A művészek ösztönzések kapnak a prototípus kidolgozására; s műveiket bemutatják a különböző ipari fórumokon. A termékek népszerűsítését is vállalják, vásárokon, kiállításokon vesznek részt. A VIA bútorait az Egyesült Államoktól Japánig át Magyarorszáig ismerik - két évvel ezelőtt az *Intermüvészeti Műhely*ben mutatkoztak be a csoport.

Aline Fouquet asszony, a VIA elnöke elmondta, hogy gyökeresen megváltoztak Franciaországban a bútorvásárlási

szokások. Az igényes francia vevő (s ez a megjelölés nem csak egy szűk rétegre vonatkozik), újabban nem az együttesek iránt érdeklődik, hanem szívesebben vásárol egy-egy jeles tervező nevével fémjelzett bútort. Úgy választ, ahogy egy festményt vagy szobrot szoktunk: az egyedi jellegét keresi.

A VIA kétfajta bútortervezési foglalkozik. Az egyiket sorozatgyártásra szánják, a másik nagyobb teret enged a kézműves jegyek érvényesítésének. A műveket névze az is ki-tűnik, hogy a sorozatgyártás sem jelent igénytelenséget, elzárkózást a nehezebb megmunkálástól.

A kiállított bútorok a legváltozatosabb tervezői szemléletet tükrözik, k i l o n b o z ó anyagok és technikák használatát mutatják.

A klasszikus értelmű funkcionális tervezés háttérbe szorult, bár alapjai több művön is felismerhetők. A legérdekesebb irányzatnak a rusztikus tervezés látszik. Elisabeth Garouste és Mattia Bonetti kovácsoltvas és bőr kombinációval kialakított széke a leglátványosabb példa erre. A tervezők élnek a francia bútorstílusok szellemi átforgalmazásának lehetőségével is. A sorozatgyártásra készült bútorok közül említésre méltó Pascal Mourgue *Ézst hold* elnevezésű asztala és széke.

Gellér Katalin

A tudatunknak kell megváltoznia

Tudományos ülésszak Közép-Európa fogalmáról

Zsúfólság megtelt a budapesti Francia Intézet előadóterme kedd este. A Francia Intézet, a Goethe Institut, az Osztrák Kulturális Intézet, a Cseh és Szlovák Tájékoztató és Kulturális Központ, az Európa Intézet és a magyar Lettre Internationale rendezett konferenciát, amelyen magyar és külföldi neves tudósok, írók arra a kérdésre keresték a választ, mit jelent Közép-Európa. Az ülésen Konrad György elnökölt.

A vitaindító előadást Hanák Péter történész tartotta. Jászai Oszkár dunai-konferenciáinak elnökletével felidézve arról beszélt, miért nem sikerült elfogadtatni ezt az eszmét, miért nem sikerült integrálni a Duna menti államokat. Megállapította, hogy 1918-ban a nagyhatalmaknak nem volt érdekük, hogy létrejöhessen egy közép-európai központi állam ebben a térségben. Az igazi alkalom 1989 után jött el, hiszen mind Csehszlovákiában és Lengyelországban, mind Magyarországon volt bázisa az összefogásnak, és történetileg is indokoltnak látszott. Nem jöhetett létre mégsem. Ehhez alapos előkészítő tanulmányok kellett volna. Sem a gazdasági, sem a társadalmi, sem a tudati feltételek nem voltak meg hozzá. Nincs igazi polgári középösztály, nem tanultuk meg, mi az igazi demokrácia, hosszú tanulási folyamat áll még előttünk. Feléledt a nemzetállamok kiépítésének igénye, pedig ez a az eszme ma már nem idősebb. Amíg a közös történelmet harmincötlettel, amíg a közös kultúrát részletek széttagolva tanuljuk, nem lehet szó integrációról - mondotta Hanák Péter, majd így folytatta. - A napjainkban tapasztalható széttagolódás, a Szovjetunió felbomlása egy európai történelmi folyamat szükségszerű állomása. A kérdés az, hogy ez a folyamat a nemzeti öncélség jegyében zajlik-e, vagy az egyes államok eljutnak oda,

hogy ne nemzetben, hanem régiókban gondolkodjanak.

A híres prágai lap, a *Listy* hajdani szerkesztője, a kitűnő író, filmszakember, a *Lettre Internationale*-hálózat Párizsban élő megalapítója arról beszélt, hogy a kultúrát nem lehet integrálni, azok egymás mellett élnek, és sajnos nem tudunk

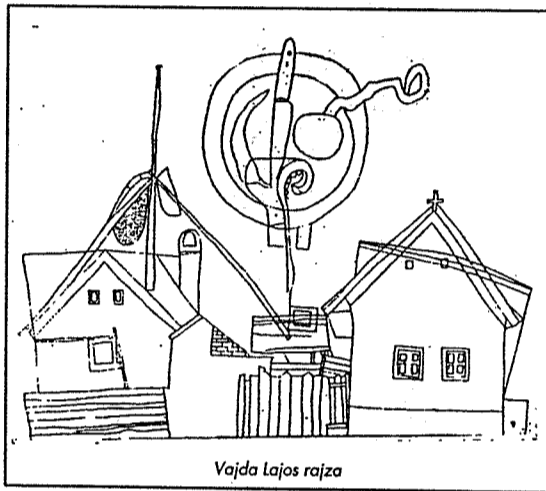
volt Jugoszláviában, a háború kiváltója lett, következménye pedig sokak számára az azonosságukat elvesztése.

Még mindig a nagy gyanakvás koraszakában élünk - kezdte hozzászólását az újjáéledt Végel László -, még mindig hurcoljuk magunkkal azt a nagy zűrzavart, amely erre a térségre jellemző. A Közép-

van a közép? Egy ukrán számára Lembergben, a magyarok számára valóságilag Budapest és így tovább. Nemzetekből áll-e Közép-Európa, és mit jelent a nemzet fogalma? Úgy véli, amíg nemzet és állam nem jut egyensúlyba, addig van szükség a Közép-Európa fogalomra. A nemzetet nem győltetni vagy szerezni kell, hanem ismerni - hangsúlyozta. Vannak olyan lépések, amelyek meg lehet és meg kell tenni: az oktatásban, a tömegkommunikációban. Jó tankönyvekre, pontos tájékoztatóra van szükség mindemellett. *Jeszzensky Géza* írásban küldte el hozzászólását, amelyben áttekintette a közép-európai fogalmát.

A Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem egyik hallgatója a vitában azt kérdezte, nem marad-e csupán társalgási téma a közép-európai integráció? Antonin Liehm arra figyelmeztetett, hogy a mai helyzetben, amit öröklöttünk, túlságosan sok mindent kellene egyszerre csinálnunk, ez pedig komoly veszélyekkel járhat. Nagyon nehéz megállapítani a prioritásokat. Ki kell építenünk a demokráciát, de ahhoz elengedhetetlen a piacgazdaság, amelynek viszont az igazi piac az előfeltétele. Ki tudja megmondani, hogy melyik az elsődleges? Nyugat-Európában, a fejlett demokratikus társadalmakban sem megy könnyen az integrálás, nem lehetünk túrelméletnek Közép-Európában sem, mert veszélybe kerül a demokrácia. Abban szerencsére biztosított - mondta Liehm -, hogy a demokráciában nincs „végső megoldás”, minden állandósággal ámeneti.

Közép-Európa nem realitás és nem utópia, hanem *alternativa* - zárta le a vitát Hanák Péter -, s Végel László idézte: az etnikai hidegháború alternatívája. A résztvevők vitakérdévet határozott elnöki szóval kellett csillapítani. Az ajtó előtt már ott sorakozott az esti filmvetítésre összerendezett közönség.

Vajda Lajos rajza

egymásról eleget. Rettenően provinciális Közép-Európát öröklöttünk - mondta -, az itt élő emberek Nyugat felé törekvésnek ahelyett, hogy egymás kultúráját igyekeznének jobban megismerni. A zágári Rada Ivekovic megrázó hozzászólásában azt hangsúlyozta, hogy az a kulturális és etnikai sokféleség, amely a gazdaság forrása és életjele lehetett volna a

Európa körüli vita addig időszerű, amíg ez a zűrzavar él. *Gondolokodok, tehát nem tudom ki vagyok* - idézte egyik íróbarátját a Pozsonyban érkezett *Grenel* Lajos -, ezzel a *Descartes*-parafrazissal érzékeltetve azokat a problémákat, amelyek a válaszok után országa gondolkodó embereinek szembe kell nézniük. *Kiss Gy.* Csaba azon töprengött, hol

A fiú, aki unta Párizst

Adam Biro művészeti könyvei

Szebbnél szebb albumok: *Cara-vaggio*, *Klee*, *Goya*, *Gauguin*, pompás könyv a Tuileriákban *Malraux* által elhelyeztetett tizenkét *Maillol*-szoborról, a bécsi porcellánról; korunk legnagyobb művészeinek (*Giacometti*, *Miro*, *Chagall*, *Bram Van Velde*) vallomásai a *Louvre* anyagáról; egy másik remek segédkönyv, a *Pikto-Louvre* angol nyelven; sorozat híres francia galériákról (*Une femme, une galerie*), a gyönyörű kiállítású *Textures*, amelyben különböző anyagokat mutatnak be. Az impresszionisták életművésze, a XIX. századi élni tudás művésze képekben és korabeli írásokban elbeszélve. Szép kiállítású és könyvsorozat (*agens-das-livres*). Folytatnánk a sort napestig. A példák *Adam Biro* magyar származású francia könyvkiadó katalógusából valók. *Tiltott gyümölcs-e a művészet?* - olvashatjuk a címlapon. A nyilvánvaló választ a könyvek adják meg. Nem tiltott gyümölcs, mégsem jut el mindenkihez. Vagy azért, mert igénye nincs rá, vagy azért, mert anyagi lehetősége nincs rá, hogy éljen vele. *Adam Biro*, alias *Biro Ádám* pedig évek óta azon dolgozik, hogy magas szinten ismeresse meg a művészetet.

Magyar származású könyvkiadó Franciaországban előtte csak egy volt: a legendás *Emerich Somogy*, aki hatvan évben keresztül vállalatát Párizsban, francia felesége volt, és még kilencvenéves korában is hibásan beszélt franciául. Mőszó Szomozsiként is magyar maradt.

- Rólam is megmondják néhány szó után, pedig elég régen élek Párizsban. Úgy látszik, Közép-Kelet-Európa nagyvonalú választ ad nekem, de mindenki azt hiszi, hogy francia, semmi akcentus nincs. A lányom elhívte néz rám, amikor elszavalom neki a hajdani osztályom névsorát - meséli mosolyogva *Biro Ádám* itt, Budapestben, a *Széchenyi Könyvtárban* tartott előadása után. Akkor a budapesti *Francia Intézet* hívta meg. Most az intézet könyvtárában ismerkedhetünk az általa kiadott könyvekkel is a művészeti könyveket bemutató kiállításán.

- 1956-ban mentem el itthonról, nagyon fiatalon. Beiratkoztam Párizsban

az *Alliance*-ba, tanultam valamennyi franciául - kezdi beszélgetésünket -, de utáltam Párizst. Egyedül voltam, nem volt egy vasam sem, mit érdekeltek engem a műemlékek meg a művészeti élet. Svájcba mentem, itt jártam iskolában. Genfben történelem-francia-művészet-történet szakon végeztem el az egyetem. Könyvkiadóban akartam dolgozni mindenképpen.

- Miért?
- Mert az irodalom érdekelt mindenképp, ha itthon maradtok, biztosan megpróbálom írni, de idegen nyelven ez elképzelhetetlen volt. Ezért találtam ki magamnak a könyvkiadást. Valamiféle *Eratszéként*. Fribourg-ban fölvettem egy művészeti kiadót, 1967-ben még fő-szerkesztőnek is kineveztek, 1970-ig ott dolgoztam, azután visszattem Párizsba. A *Filipacchi*-hoz kerültem, az övék legalább harminc lap, a könyvkiadó részleg igazgatója lettem. 1974-ben ez is abbahagyam, elemtem szabadú-szónak. Ekkor már az járt a fejemben, hogy könyvkiadót nyitok. Megpróbáltam hitelt fölvenni, de seholy nem adtak.

- Hogyan került a Flammarion Kiadóba?

- Bernard Noël költő barátom szólt, hogy meghalt a művészeti osztály igazgatója. Jelentkeztem. Fölvettem. Hétfő évi vezettem a művészeti könyvek osztályát. Egyszer megkeresett az olasz *Mondadori* egyik vezetője, és megkért, hogy nyissak nekik egy művészeti kiadót. Akkor azt mondtam, hogy én csak akkor hagyom ott a Flammariont, ha megnyitatom a saját kiadómat. Egy hónap múlva meghívtak Milánóba, és közölték, hogy vágyjak bele, adnak pénzt. Eltelt két év, az új igazgató eljött hozzám - szűre-alista találkozás volt - és közölte, nincs idejük művészeti könyvekkel kibővíteni. Akkor megvettem tőlük ezt a részt - persze bankhitellel -, így lett saját kiadóm. Eddig százharminc könyvet adtam ki, hatan dolgozunk együtt.

- Hogyan terjeszti a könyveit?

- A *Seuil* Kiadó terjesztőhálózatán keresztül. Az átlagos példányszám négyezer. A művészeti könyvkiadás viszonylag szűk körű, a nagy kiadók már nem foglalkoznak vele, mert nem hoz nagy nyereséget.

- Meg lehet élni ma a művészeti könyvkiadással Franciaországban?

- Meg lehet élni, de az biztos, hogy huszonöt éve sokkal könnyebb volt. Rengeteg közös kiadás volt, nem ritkán egyszerre tízenként nyelven jelent meg ugyanaz a könyv. Manapság ez alig fordul elő, a konkurencia pedig egyre nagyobb. A nyolcvanas években mindenki azt hitte, hogy ezen a területen rengeteg pénz lehet keresni, mindenki művészeti könyvet akart kiadni. Most a bankokból élünk, el vagyunk adósodva.

- A könyv árából mennyi a terjesztő?

- Negyvenötven százalék. Igaz, hogy ebből harmincöt százalékot kapnak a boltok. Az ár másik ötven százalékában minden költség benne van: a rezsi, a honorárium, a nyomda. Franciaországban a könyvet is terhelni fogalmi adó: 5,5 százalék. Most azért harcolunk, hogy ezt elengedjék.

- Ez az arány Magyarországon sajnos egyelőre még sokkal rosszabb. Itt álmodni sem merünk arról, hogy az ár feléből fedezzük az előállítás költségeit. *Persze Franciaországban a Jack Lang-törvény erősen védi a könyvet.*

- Igen, védi. A könyv régebben szabaddás volt, a nagy boltok, a FNAC-hálózat „olcsón” árulta, de valójában csak azért tudtunk engedélyt adni, mert eleve magasabb árat szabtak, és ebből engedett. Tehát az olvasó fizetett rá a Lang-törvény bevezetése óta a könyv ára közt, maximum öt százalék árengedményt lehet adni. Egyedül a könyvklubok - például a *France-loisir*, amelyek több mint négymillió tagja van - adhatnak nagyobb engedményt kilenc hónappal a megjelenés után. Minden könyvet attól retteg, hogy ha az új európai törvények miatt ez megváltozik (az egyesült Európában nem lehet majd lekötni az árakat), akkor az egész boltiárlózat felborul. Ma huszonöt ezer könyvrusztósi hely van Franciaországban. Ha eltörlik a Lang-törvényt, ennek vége. Itt sem ért véget a könyvtér folytatott harc.

Tánc a világ tetején

A Mana Danse de Nada

egyszer, otthon, csak a maga gyönyörűségére elkezdett rajzolgatni. Intuitív módon *manának* nevezte el a mozdulatokat, amelyeket papírra vetett. Bertrand-nak

Patrick Bossatti rajza

szánta őket, de eszébe sem jutott, hogy ebből valamikor tánc lesz. Egy évig tartó bensőséges alkotómunka következett, amely mindkettőjük számára meglepetéssel szolgált, s amelyben a véletlennek is nagy szerep jutott. Elhatározták, hogy olyan helyre utazzak, ahol a madár sem jár. Úgy gondolták, hogy a *mana* Tibetben közelíthető meg a legjobban. A térképen találtak egy *Mana* nevű folyót! De

1989 nyarán lezárták a kínai határt, ezért Indiába utaztak, s ott, közel ötezer méter magasságban, a *Manasarovar* nevű tó partján keltették életre Patrick rajzait. Két hónapig éltek egy parányi faluban, s minden nap hajnalban útra keltek, s napkelte után tértek vissza. Lecke volt ez, önmaguknak örömet kiszabott feladat, visszatérés az ősforráshoz, szellemi útkeresés. Így született meg az a produkció, amit eleinte csak a barátainak mutatnak meg, s később a közönségnek, mindig szűk körben, mert meg akarták őrizni intimitasát.

Az avignoni fesztiválon jelentkeztek először nyilvánosság előtt, azóta sok helyen jártak. Mindenütt kiállították az addig elkészült rajzokat is, és mindegyik előadás után újak is születtek. Bertrand Lombard ma már jó névű táncos Franciaországban. Dolgozott *Daniel Larrieu*-vel, *Stéphane Aubimel*-el, Budapesten *Michel Kéléme*nis társulatában lépett fel a *Petöfi Csarnok*-ban a *francia intézet*ben előadás után az idei *Modern Tánc Európai Fesztiválján*. Patrick úgy érzi, ma már egészen másként rajzol, mint korábban. Bertrand másként táncol, mint amikor koreográfussal dolgozik. A kísérletező modern tánc érdekli, egy meghatározott „család” áll közel hozzá. Ezt a családöt a *Mana Danse de Nada* és *Michel Kéléme*nis *Plaisir d'offrir* társulata jelenti számára.

Antonin Liehm Kunderáról

A Párizsban élő Antonin Liehm volt az egyik főszereplője a keddi Közép-Európa-konferenciának. Ugyanaznap délután a *Cseh és Szlovák Tájékoztató és Kulturális Központban* Milan Kundera munkásságáról tartottak tanácskozást, ott is megjelent, hiszen régi barátját fűzi napjaink egyik legjelentősebb írójához.

Amikor évekket ezelőtt Párizsban jártam, és arról faggattam a nagy francia könyvkiadót, hogy kit tartanak igazán jelentős francia íróknak akkoraj, mindenütt ugyanazt a cseppet sem ironikus választ kaptam: Milan Kunderát. - Hát persze, ha Franciaországban valakinek sikere van, akkor francia. Ha nincs sikere, akkor idegen - mondja Liehm nevére a *Francia*

Intézetben, ahol a konferencia szünetében beszélgettünk. - Kunderának valószínűleg többet sikerült elmondania a huszadik század második felének alapigazságairól, mint másoknak. Mindig is azt vallotta, hogy a század nagy klasszikus íróinak, elsősorban *Musil*-nak és *Broch*-nak a nyomdokain halad. De *Musil*-nak ezerkétszáz oldalra volt szüksége ahhoz, hogy elmondja, amit el akar mondani, Kunderának háromszázra. Ez óriási teljesítmény. A jó irodalom egyre tömörebb. Kundera megtalálta azt a költői regényformát, amelynek segítségével viszonylag kis helyen rengeteg mindent elmond az emberről. Persze a csodálói között is sokan vannak, akik történeteinek csak „frivolitására” figyelnek, nem mélyednek

el benne, pedig Kundera számára ez csupán csapda, amelynek segítségével megpróbálják megfogni és a nagyon is komoly rétegek felé csalni az olvasót.

A kérdésre, nem gondol-e arra, hogy visszatér Prágába, így válaszolt: Azt hiszem, nagyon igaz, amit egyik barátom mondott. Őt év elteltével viszonylag könnyen megy vissza az ember, tíz év elteltével már nagyon nehezen, ha már húsz évnél többet töltött más országban, nincs hova visszamenni. *Szlovack* mondta egyszer, aki pedig nagyon erősen kötődik Csehországhoz, hogy az már újabb emigráció volna.

Összeállította: Ferch Magda